

KULTURKRÓNIKA

A KILENCEDIK NEMZETKÖZI BÖLCSELETI („DESCARTES“) KONGRESSZUS PÁRIZSBAN *

Soha ennyi filozófus még nem nyüzsgött egy helyen, amióta a világ világ. A kongresszus megnyitójára a *Sorbonne* nagy amfiteátrumát zsufolásig megtöltötte a közönség, s a záróülésen is résztvett vagy ötszáz ember. Természetesen nem volt mindenki filozófus a teremben, sőt még a magukat bölcselelőknek nevezők közül is csupán igen kevesen érdemlik meg ezt a megjelölést. De nem hagyható szó nélkül a bölcseletnek ez a nagy bemutatóközje, a több, mint negyven nemzet, amelynek nyelvét egy álló héten keresztül hallani lehetett a *Sorbonne* udvarán, ahol négerök tolongtak a sárgaturbános indusok, indokinaiak, finom arcélú japánok, délamerikaiak a skandinávok s a Vatikánváros képviselői között. (Romániát két fődélegátus is képviselte.) A záróülésen tizenkilenc nemzet szónokai méltatták a kongresszus jelentőségét. S hozzátesszük, hogy a záróülésen egy nemzetközi filozófiai intézet felállítását határozták el, melynek első kiadványa egy új bölcselettudományi bibliográfia alakjában, már is meg jelent, akkor a legfontosabbat elmondottuk. Viszont ne hallgassuk el, hogy a záróülésen Németország képviselője a köztársasági Spanyolország fődélegátusa mellett ült az emelvényen; amikor azonban ez utóbbi — a polgári *Xirau* professzor, akit különben pap-tanítványa: páter *Dávid García* kísért — emelkedett szólásra, valaki közbekiáltott: *assassin!* (gyilkos!). Remélhetően mégsem filozófus volt a közbekiáltó és írjuk a kongresszus becsületére, hogy három ízben, hosszú percekig tartó tapssal ünnepelte a spanyol kiküldöttet, bár ennek filozófiai érdemei ép' oly jelentéktelenek, mint politikai szerepe. Az ünneplés azonban a gondolat szabadságának szólt, amelyért a felszólaló sikraszállt. (Itt jegyezzük meg, hogy a következő kongresszusra hiába tartott számot Itália, s Németország sem kapta meg a legközelebbi lélektani kongresszust, amelynek ezidei ülése közvetlenül a filozófiai összejövétel előtt zajlott le. A legközelebbi kongresszusok helye Groninga, illetőleg Bécs. A spanyol delegátus tiltakozott az ellen, hogy „hadviselő államok“ kapják meg a kongresszusok tisztességét, s a bölcselelők és lélekbuvarok többsége így is határozott).

A rendezés mintaszerű volt, már amennyire ilyen tömegkongresszus megrendezhető. Délelőttönként, egy álló héten át folytak a teljes ülések, délutánonként pedig tíz csoportban, egyenként 5-6 előadó felolvasásán vitatkoztak. Minden teremben az elnök rendelkezésére egyetemi hallgatók jártak körül a teremben, beszédtek a felszólalók nevét feltüntető cédulákat, a neveket a feketetáblára irták, bekérték a felszólalások írásbeli összefoglalását, stb. Ezek a fiatalok néha fel is szólaltak, bátran, fiatalosan, a kellő udvariassággal egy-egy *Bergyjájev* vagy *Manson-Oursel* iránt, akiket különben sem most halottak először. S ami egyenesen a szenzáció erejével hatott: a *Herrmann & Cie.* tudományos kiadó, amelynek vezetője az agilis, ugyancsak kartézianus, neve csengése ellenére mexikói *Freymann*, minden résztvevőnek a kezébe nyomta már a megnyitóján saját kommunikációja különlenyomatait, és tizenkét díszes kötetben a kongresszus valamennyi betérjesztett dolgozatát. Mindezt külön fizetség nélkül! Ilyesmire még nem volt példa a tudományos kong-

resszusok történetében. A kongresszusnak ez az előnye volt azonban egyuttal a kongresszus átka is. Senki sem vette magának azt a fáradtságot, hogy elolvassa a mások dolgozatát, s így „készüljön“ az ülésre. Az előadók unalmasan, szárazon, rossz kiejtéssel írásbeli dolgozatuk felolvasására szorítottak csupán. Mivel pedig egyszerre tíz teremben folyt a gyűlés, csak kevés hozzászólás hangzott el az egyes előadásokhoz, s az sem mindig a legminősítettebbek részéről. Akadt résztvevő, aki a „minden érték mértéke az ember“ tételét Thalesznek tulajdonította, s volt olyan is, aki hosszú felolvasást tartott, holott még jóformán három szemeszter bölcséletet sem hallgatott (amitől még lehetne lángelme, de sajnos, nem ez az eset forgott fenn). Volt olyan professzor is — a Jugoszláviában élő német *Liebert*, pl. — aki az egyes üléseket úgy kezelte, mintha odahaza tartana szemináriumi gyakorlatot.

A kongresszus technikája következtében lehetetlen átfogó képet alkotni a végzett munkáról. Kevesebb sokkal többet jelentett volna. Szorosabban kellett volna körülírni a tárgyakat, és szimpozionformát adni az egésznek; így hiába puffogott el a sok filozófiai puska, s a tárgyilagos szemlélő a legteljesebb kaosz benyomását nyerte. De nem a kaoszból születik-e a rend, a kozmosz? Bizvást csatlakozhatunk tehát a német fődelegátus véleményéhez, aki a záróülésen nem áttallotta bevallani, hogy a világ többi országainak filozófusaival való személyes találkozás sokkal nagyobb élményt jelentett számára, mint maguk az előadások. Ez volt általában mindenki benyomása. Nem volt pusztán turisztikai jellege a kongresszusnak, mint ahogy az a Pen-Clubok összejövetelein szokott lenni, de a különböző nagy francia üzemek és szakszervezetek küldöttségei sem vonultak fel a dohogón, mint a kultúra védelmére alakult nemzetközi írószövetség Madridban és Valenciában megkezdett és Párizsban befejezett kongresszusán. Tipikusan polgári, sőt mondhatni kispolgári jellege volt a kongresszusnak. (Hiányoztak Oroszország, Mexikó kiküldöttei.) Ez a jelleg kidomborodott akkor is, amikor az említett közbekiáltásra dermedt csend válaszolt, holott a kongresszus túlnyomó többsége elítélte a közbekiáltást. S ezen a jellegen nem változtatott az sem, hogy egy indiai maharadzsza szamszkrit-idézetekkel teletűzdelt üdvözlő sürgönyét is felolvasták a záróülésen, s a maharadzsza sárgaturbános kiküldöttét megkérték, tolmácsolja a világ bölcséinek hódolatát távolkeleti öfenségének...

A megnyitóülésen — mely elsősorban Descartes emlékének hódolt — résztvett a köztársasági elnök s garde républicaine rezesbandája (!); nagy beszédet mondott *Paul Valéry* („ha egy tanítványom úgy felelne Descartesból, ahogy Valéry beszélt, bizony megbuktatnám!“ — mondta a közönség soraiban egy professzor), *Jean Zay*, a fiatal francia közoktatásügyi miniszter, akinek nevéhez máris olyan fontos reformok fűződnek, és *Lord Samuel*, akit eddig inkább a politika mezejéről ismerünk, de aki egyuttal a brit bölcséleti társaság elnöke is. Az ő beszéde tetszett a legjobban; számos alkalommal szakította meg taps a rendkívüli franciasággal felolvasott beszédet, és még Bergson levele sem részesült ilyen lelkes ünneplésben. A nem tulságosan kartézianus *Bergson* volt a kongresszus díszelnöke, de betegségére való hivatkozással csak levelet küldött maga helyett, s az elnöki tisztet *Bréhier*, a Sorbonne filozófiatörténésze látta el.

Az ünnepélyes megnyitó után megkezdődött — egy vitákkal terhes hétre elosztva, a vasárnapi munkaszünet teljes felfüggesztése mellett — a háromszázhusz írásban is benyújtott dolgozat felolvasása és megbeszélése. Egyes csoportok a cogito ergo sum-ról vitatkoztak, mások a spiritualista racionalizmus kérdéseit tették szóvá; a bécsi és prágai isko-

lák saját tanaikat védelmezték; a prágai orosz *Jakovenko* intuitivizmus-
sa megütközött a párizsi orosz *Bergyájev* irracionálisával. Másik
csoport a matematika és logika szimbólumait vitatta s több ülés napi-
rendjén a transzcendencia fogalma szerepelt. Az analitikai geometriától
eleai Zéno apeironjáig bizony mindenről vitakoztak a filozófusok, tul-
ságba vive Descartes egyes elveit, amikor mindent számtalan apró
részre bontottak fel, a szintézis helyett. A vita élt és lobogott, de főleg
az egy nyelvűek között. Bizony még a bölcelet sem eléggé internacaná-
lis. Lalande professzor záróbeszédében nem egészen alaptalanul idézte
Leibnitz mondását a nyelvek határátkötő szerepéről.

Meg kell említeni még az atmoszférát, amit a kongresszust övezte.
Mikor a megnyitó ülésről a uccára léptünk s odahagytuk a csillogó uni-
formisok és komoly ferencjózsefkabátok tömkelegét, alig néhány lépés-
re a Sorbonne épületétől tömegek vonultak Jauresnek a Pantheon előtt
felállított óriási arcképe elé. A tömeg Thorezt éltette és Spanyolország
számára kért fegyvereket és repülőgépeket, egyáltalán nem véve tudomást
a filozófusokról. Sajnos, a bölcselők nagy része sem vett tudomást
a tömegekről, amely pedig ugyancsak zajosan tüntetett a maga ideáljai
mellett. Ez a kontaktus-hiány jellemzi az egész kongresszust. Az a né-
hány filozófus, aki szembetalálta magát a tömeggel, ijedten és értetlen-
ül nézte a felvonulást, amelytől távolabb állt, mint a platói ideáknak
az ürben lebegő világától.

Ha viszont a francia folyóiratokat vesszük szemügyre, és felvetjük
a kérdést, hogyan ünnepelték a mai francia szellem egyéb, nem hivatás-
sos bölcselő nagyjai Descartesot és a filozófiát, egyáltalán nem vigasz-
taló a kép. A haladók elsősorban Descartesot, az embert idézik, két
keserű ráncsal a szája körül, aki a hatalmasok labdája csupán s egy ki-
rálynő meghívására hal-bele a távoli Svédország neki nem való klímá-
jában. Idézik cseléd-szeretőjét, törvénytelen, fiatalon elhunyt leányká-
ját, akit mert házasságon kívül született, az u. n. „Borjókönyvbe“ jegy-
zett be a puritán holland lelkész. Az *Europe* folyóirat szép Descartes
különszámot adott ki, amelyből *Georges Friedmann* tanulmányát, s *Be-
nes* csehszlovák köztársasági elnök alapos dolgozatát emeljük ki.

Szimptomatikusabb az a különszám, amellyel a nemrégiben még
nívósabb *Les Nouvelles Littéraires* hódol a nagy bölcselő emlékének. Ha
Ramon Fernandez, a Gide-tanítvány, nemrégiben a *Marianne*-ban fejtet-
te ki nézetét Descartesról, s arra a megállapításra jutott, hogy „a kar-
tézianus idealizmus világánál (s talán nem hiábavaló ezt éppen a mai
franciák emlékezetébe idézni!) a történelmi materializmus nem elfogad-
hatóbb, mint a misztikus illuminizmus“, a *Les Nouvelles Littéraires*
egyes szerzői még ezen is tultesznek. *Papini*, *Chevalier* és *Sertillanges*
elképzelhetően katolikus dolgozatai után („Descartes valamennyiünk mes-
tere. Aki nem ismerné el, hogy adósa, vagy kulturálatlanságát árulja el
ezzel, vagy túlzott hálátlanságát fejezi ki“) egészen furcsa „vallomások“
következnek. *Tristan Bernard* azt meri állítani, hogy a *Discours* kedvenc
olvasmánya, *Jean Paulhan* „helyes kis önvallomás-regényké“nek becézi
ugyanezt a művet, amelynél azonban *Constant Adolphe*-jét mégis többre
becsüli. *Lenormand* azzal vádolja Descartesot, hogy gátlólag hatott a
XVII. század drámaíróira, s ebből nagy kár háramlott a francia dráma-
irodalomra. *Colette* asszony bevallja, hogy nem olvasta a *Discours*, s
fogadalmat tesz elolvasására. De mindenkin tultesz *Paul Claudel*, aki
cikkében még a nagy bölcselő ama holland kortársán is tultesz, aki
egyszer ateistának, másszor meg — jezsuitának szidta azt a gondolko-
dót, aki a filozófiát kiszabadította a teológia igájából és a skolasztika
jármából, s aki nélkül a mai tudomány elképzelhetetlen. Az, hogy Clau-

del szerint Descartes csapnivalóan rosszul irt franciául, még hagyján; tudjuk jól, hogy latinosan nevelték, mint kora minden művelt emberét. Claudel azonban Descartesot, mint nagy gondolkodót sem ismeri el, sőt szinte gyengeelméjűnek nyilvánítja. „Az írók semmivel sem adósai Descartesnak“ — írja — „legfeljebb a matézis lehet hállás bizonyos ujjításaiért.“ A baloldalisággal korántsem vádolható *Emile Henriot*, a *Le Temps*-ban siet Descartes védelmére, s bebizonyítja, hogy a francia irodalmat igenis teljesen átítatta a kartézianus szellem: Corneille, Lafontaine, Diderot, Voltaire, Stendhal, Taine, Flaubert, Reman, Anatole France, valamennyien kartézianus gondolkodók. Valóban, az európai gondolkodás atyamesterét még a hirhedt Columbus-opera szövegkönyv-írója sem „végzi ki“ egykönnyen, s a „gondolkodás helyes vezetését“ célzó nagy *Értekezés* mestere háromszáz év után is töretlen ragyogásban tárja elénk hosszú évszázadokra kiható alapelveit. Ne fogadjunk el semmit igaznak, aminek igazsága nem evidens, mondja Descartes, s voltaképpen ezzel bukik sirjába a középkori gondolkodás által tulságbarvitt tekintély. Ha nehézségre bukkanunk, osszuk fel a problémát alproblémákra; haladjunk mindig az egyszerű felől az összetett felé. Válasszuk mindig a szerényebb állítást, és ha nélkülözzük a bizonyosságot, válasszuk a valószínűt. Sajnos, sem a Descartesot ünneplő folyóiratok, sem a Descartes nagy nevének védnöksége alá helyezett IX. nemzetközi filozófiai kongresszus nem mutatkozott elég méltónak e lángelme nagyságához, s minden hivatalos és udvariaskodó dicséreten innen, minden valóban tapasztalt haladáson túl (a legutóbbi bölcséleti kongresszusokkal hasonlítva össze az ezideit) a résztvevők nagyrésze mégis igen mérsekelt lelkesedéssel széledt a sok szemlalom-vita, a társasvacsorák és pezsgős-fogadások, valamint az ülészakot bezáró husz üdvözlőbeszéd után. (*Brachfeld Olivér*).

A KULTURA VÉDELMERE TÖMÖRÜLT IRÓK KONGRESSZUSA. Még van írói intuición. A két esztendővel ezelőtt tartott párizsi kongresszus Madridot jelölte ki az ideai konferencia színhelyül. Mintha az írók megérezték volna, hol kell majd két esztendő leforgása után a legerélyesebben sikra szállani a kultura védelmében. Juniushban még úgy volt, hogy teljesen elmarad. Szerencsére megtartották, még hozzá nagy sikerrel.

Valenciában kezdődött, Madridban folytatódott. Barcelonában tömegek előtt beszéltek a világ minden részéből összegyűlt írók, hogy azután a párizsi Porte Saint Martin színházba, *Federico Garcia Lorca*, a most egy esztendeje ok nélkül kivégzett granadai költő arcképének árnyékában tartásák meg két egymásután következő estén a záróülést.

Az első estén *Heinrich Mann* elnökölt, professzoros alapossággal. A második napon *Aragon* ült az elnöki székekben, Conrad Veidtbe oltott tüzes Savonarola. Az emelvényen és a nézőtéren volt mindenki, aki számít Párizsban. A pódiumon az írók beszédei váltakoztak a különféle küldöttségek szónoklataival. (Munkások, midinett-szindikátus, a spanyol felkelők fogságából kiszabadult Tregastel nevű hajó legénysége, stb. A leányok hozta virág *José Bergaminnak*, a jelles spanyol katolikus esszéírónak jutott, a férfiak csokrait *Karin Michaelis* elé helyezték a pódium hosszú asztalán...)

A kongresszus tartalmi részéről nehéz ilyen rövid beszámoló keretén belül híu képet adni. Külön kellene szólni a francia írókról, külön az idegenekről. Az első napon *André Chamson* számol be az írók spanyol élményeiről. Nyolcszáz löveg hullott a spanyol fővárosra akkor éjjel, mikor ott háltak. „Hallod a halál ostoba retorikáját?“ — kérdezte tőle a sötétben, — az egyik ágyból a másikba, — *José Bergamin*.